

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2025, 25(1): 470-477, doi: 10.11616/asbi.1585813

Mikhael Psellos'un Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a Gönderdiği Mektup

The Letter of Michael Psellos to the Great Seljuk Sultan Malik-Shah

Engin ÖZTÜRK¹

Geliş Tarihi (Received): 15.11.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 18.02.2025

Yayın Tarihi (Published): 25.03.2025

Öz: XI. yüzyıl Bizans tarihi açısından imparatorluğun en ilginç yüzyılıdır. Zira bu yüzyıl içinde devlet en güçlü zamanını yaşarken, aynı yüzyıl içinde büyük bir çöküş de yaşamıştır. Batıdan Normanların gelmesi, doğudan Selçuklu Türklerinin gelmesi imparatorluğu iki büyük güç arasında bırakmıştır. Malazgirt bozgunundan sonra Bizans güçsüzlüğünün farkına varmış ve çevresindeki güçlü devletler ile ittifak kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde devlet içerisinde önemli bir konumda olan büyük alim Psellos da vazifesi gereği devletine ittifaklar bulmakta yardımcı olmuştur. Bu ittifakı bulmaya çalışırken de kendi toplumunun ve dininin özelliklerini karşı tarafa tanıtmak istemiştir. Burada çevirisini sunduğumuz Psellos'un bu mektubu, doğudaki bir sultana yazılmıştır. Biz çeviri metni sunarken ayrıca bu mektubun hangi devlete, hangi sultana ve hangi tarihte yazıldığına dair kendi görüşlerimizi sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Selçuklu, Psellos, Norman, Malazgirt

&

Abstract: The XIth century is the most interesting century of the empire in terms of Byzantine history. For, while the state was at its strongest in this century, it also experienced a great collapse in the same century. The arrival of the Normans from the west and the Seljuk Turks from the east left the empire between two great powers. After the defeat of Malazgirt, Byzantium realised its weakness and tried to establish alliances with the powerful states around it. The great scholar Psellos, who was in an important position within the state during this period, helped the state to find alliances as part of his duty. While trying to find this alliance, he wanted to introduce the characteristics of his own society and religion to the other side. This letter of Psellos, which we present here in translation, was written to a sultan in the east. While presenting the translation, we will also present our own views on which state, to which sultan and on which date this letter was written.

Keywords: Byzantine, Seljuk, Psellos, Norman, Malazgirt

Atf/Cite as: Öztürk, E., (2025). Mikhael Psellos'un Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a Gönderdiği Mektup. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 470-477. doi: 10.11616/asbi.1585813

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹Dr., Engin Öztürk, Dokuz Eylül Üniversitesi, engoztk@gmail.com.

1. Giriş

Bizans ve Hristiyan literatüründe teolojik mektuplar önemli bir yer ihtiva eder. Kaynaklar çoğu zaman, III. Leon ve II. Ömer arasında olduğu gibi (Jeffery, 1944; 269-332), âlimlerin veya hükümdarların birbirlerine yolladıkları, kendi dinlerini hak din olarak gösteren mektuplar barındırır². Bu tarz mektuplar biz tarihçiler için dönemin atmosferini anlamamız açısından çok önemlidir. XI. yüzyılın meşhur âlimlerinden ve devlet adamlarından olan Psellos da Bizans literatürü için bu türden önemli eserler bırakmıştır. Aşağıda çevirisini sunduğumuz Psellos'un bu mektubu meşhur Fransız âlim Paul Gautier'in "Lettre au sultan Malik-shah rédigée par Michel Psellos" adlı makalesinden Yunanca-Fransızca metnin karşılaştırmalı çevirisiyle yapılmıştır (Gautier, 1977:73-97).

2. Mikhael Psellos'un Hayatına Dair

Psellos'un kişiliğine bakmamız hem tarih açısından hem de makale açısından önemli olacaktır. Mikhael Psellos [Μιχαήλ Ψελλός]³ 1017-8 yıllarında soylu/aristokrat olmayan bir aile mensup olarak dünyaya geldi (Kaldellis, 2006:3). Psellos'un yaşamına dair temel bilgileri kendi otobiyografik pasajlarına borçluyuz. Psellos muhtemelen başkent İstanbul'da doğmuştu. Soyu Nikomedia'ya dayanıyordu ve kendi anlatımına göre ataları konsüllük ve patricilik mevkiilerinde bulunmuşlardı. Babası mütevazı bir devlet memuruydu. Yazılarından anladığımız kadarıyla hayatının tayinini annesinin kendisine sağladığı eğitime borçludur, ki Psellos, annesinin cenaze töreninde yaptığı konuşmada, onun kendisine dair eğitim çalışmalarını övmektedir (Kaldellis, 2006: 3).

Psellos vaftiz adının Konstantinos olduğunu söylemektedir. Ayrıca hayatının bir döneminde manastırda eğitim aldı ve muhtemelen konuşma bozukluğu olduğundan kendisine "kekeme" anlamına gelecek Psellos lakabını verdiler. Psellos eğitimini İstanbul'da aldı, lakin kız kardeşinin drahomasını tamamlaması için İstanbul'dan ayrıldı ve bir taşrada yargıç kâtabi olarak çalıştı. Kız kardeşi erken yaşta terki diyar eylediğinde taşradaki görevinden ayrıldı ve yarım bıraktığı eğitimini tamamlamak üzere başkent İstanbul'a döndü. Burada İoannes Mauropous⁴, III. Konstantinos Leiksoudes⁵, VIII. İoannes Ksiphilinos⁶ ve X. Konstantinos Doukas⁷ ile tanışarak geniş bir çevre edindi. Psellos bir süre daha taşrada çalışarak yargıçlık mevkiine yükseldi (Herbermann, 1907:545). Daha sonra İstanbul'a geri döndü ve burada *hypogrammateus* (ὑπογραμματεὺς) mevkiine yani imparatorluk katipliğinde küçük bir mevkiye gelerek saraydaki yükselişine başladı. İmparator IX. Konstantinos Monomakhos'un erki devrinde faal bir siyasi danışman oldu ve asıl etkisini İstanbul Üniversitesi'ndeki görevi sırasında gösterdi. Burada *hypatos tōn philosophōn* (ὑπατος τῶν φιλοσόφων) yani "Filozofların Üstadı" orununu aldı (Kaldellis, 2006: 5). İmparator Monomakhos'un erkinin sonlarına doğru Psellos siyasi baskılardan dolayı saraydan ve İstanbul'dan uzaklaşarak 1054 yılında Bitinya'daki Olympos Dağı'nda bulunan Olympos manastırına keşiş olarak girdi (Neville, 2021: 160). İmparator Monomakhos'un ölümünün ardından Theodora erki ele alınca Psellos tekrar saraya geri çağrıldı. Müteakip yıllar boyunca siyasetin içinde aktif bir rol aldı ve başa geçen imparatorların siyasi danışmanı olarak hizmette bulundu. Psellos'un devlet içinde duraksadığı bir dönem varsa o da İmparator Romanos Diogenes dönemidir. Psellos'un *Khronographia*'sından da anlaşılacağı üzere

² Bu tarz mektuplar Hristiyanların kendi içlerinde de mezheplerine yönelik şekilde yazılmıştır. Örnek olarak Ermeniler ile bu tarz mektuplaşmalar fazlasıyla görülür. Bu mektuplar için bkz. (Öztürk, 2022: 102-107).

³ Makalemizde ve çeviride yer alan Yunanca adları Antik Yunanca yazım biçiminde vermeyi uygun bulduk. Modern Yunancada Mikhail şeklinde yazıldığı için bu ad bazı kaynaklarda bu biçimde de görülmektedir.

⁴ XI. yüzyılda yaşamış Bizanslı şair, ilahi ve söylev yazarıdır.

⁵ 1059'dan ölümü olan 1063 yılına kadar İstanbul Ekümenik Patrikliği'ni yapmıştır.

⁶ 1064'den 1075'e kadar İstanbul Ekümenik Patrik'i idi.

⁷ 1059-1067 yılları arasında Bizans İmparatorluğu yönetmiş olan imparatorudur.

⁸ Hypatos kelimesi "konsül" şeklinde de çevrilir. Ancak burada "üstat" kelimesini kullanmayı uygun bulduk. Bu ünvanla ilgi detaylı bilgi için bkz. (Kazhdan, 1991: 964).

imparatorundan pek haz etmiyordu (Psellus, 1953: 268-281). Bunun nedeni, X. Doukas döneminde Psellos, gelecekte imparator olacak olan Mikhael Doukas'ın öğretmenlik görevini icra ediyordu ve bu dönemde sarayda faal bir gücü vardı. Ancak X. Doukas ölünce oğlu yaşça küçük olduğundan dolayı eşi Romanos Diogenes ile evlendi ve bu durumun Psellos'un saraydaki etkinliğini kısıtladı. Zira 1070'lerin ortalarından sonra Psellos'un saraydaki etkinliğine dair fazla bir bilgi yoktur. Psellos üzerine çalışan bazı araştırmacıların onun 1070'lerde tekrardan manastır hayatına çekildiğini söylemektedir (Joannou, 1951: 283-290).

1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Diogenes'in tahttan indirilmesiyle Psellos tekrardan saraydaki gücünü geri kazandı. Psellos VII. Mikhael erki boyunca şüphesiz imparatorluk içinde en güçlü dönemini yaşadı. Aşağıdaki çevirisini sunduğumuz mektubu dahi bu güçlü dönemde kaleme aldı ve imparatorluğun ve Hristiyanlığın geleceği adına üzerine düşen vazifesini yaptı. Psellos çoğu tarihçiye göre VII. Mikhael'in düşüşüne müteakip ölmüştür (Polemis, 1965: 73-76.)

3. Çeviri Metin

Kyrios filozoflarından Onurlu ve Konsül Mikhael Psellos'un, Basileios Adına Sultana Gönderilen Farklı Metinlerin Yardımıyla Efendimizin Enkarnasyonunun Göstergesi⁹

1. [Sultana Övgü] Diğer pek çok durumda, çok görkemli bir dostum, yüce gönüllülüğü ve dostluğa olan büyük saygını fark ettim, lakin en büyük hayranlığımı uyandıran şey, din konusunda bizden farklı olmana rağmen sıradan insanlar gibi tepki vermiyorsun ve inancımızı küçümsemiyorsun. Bilakis, yazılarında sık sık Mesih'i yücelten ve onu üstün bir varlık olarak telakki eden liderinizin yolunu takip ederek, sen de onun hakkında yüksek bir anlayışa sahipsindir ve akıllıca bir yol izledin. Meşhur elçimizin raporu ve cihanşümül şöhretin ruhunun asaletini göstermektedir, zira devletinde Tanrı'ya olan bağlılığımızı kökünden sökmeyi uygun görmedin. Aksine, gelişmesini teşvik etmeye karar verdin. Öyleyse, bu adımı ilahi gücün yardımı olmadan attığına inanma. İlahiyatçılarımızdan birinin dediği gibi, ilahi ruh herkesin içinde yaşar.

2. [Sultan'ın Ortodoks İnancına Saygısı] İnancımıza yabancı olan, Enkarnasyonun izah edilemez gizemini anlayan çoğu insan, onlara Tanrı'nın Tanrı olmayı bırakmadan insan olduğunu söylediğimizde büyük kahkahalara boğuldu. Ama sen böyle yapmadın. Tıpkı askeri güçle onlara üstün geldiğin gibi, tanrısallığa olan saygıyla da onlara üstün geliyorsun. Atalarından aldığın inancı dokunulmaz bir miras olarak muhafaza ediyorsun ve inancımızın o izah edilemez gizemine hayranlık duyuyorsun ve Tanrı'nın insanlara olan iyiliğini anlıyorsun. İnancımız hakkında tam bir bilgiye sahip değilsen, şaşırman için hiçbir neden yok. Fakat şaşkınlık yaratan şey, inancımıza yabancı olanlar din değiştirmediklerinde, gözlerini bize çevirmen ve yurdundaki kiliseleri yıkmamış olmandır. Ne dedim? Elçimizle âlimlerin arasında bir müzakere düzenledin ve dinimize saygı duyarak, dinimizin devletinde özgürce faaliyette bulunmasını sağladın. Bu, içten gelerek onurlandırdığın, Tanrı'ya doğru çok güzel bir adımdır.

3. [Enkarnasyonu Bildirme] Aynı dostluk ve ittifak ruhuyla canlandırılan ilahi bir ateşle sana doğru tutuşuyorum. Mümkün olsaydı, dinimizin gizli yönünü sana izah etmek isterim, zira inancımızın içeriği

⁹ Psellos'un bu mektubu eserlerinin bir derlemesi olan *Parisinus Graecus 1182*'in içinde bulunmaktadır. Eserin ihtiva ettiği önem için Paul Gautier'in "Deux Manuscrits Pselliens: Le Parisinus Graecus 1182 et le Laurentianus Graecus 57-40" adlı eserine bakılabilir. Biz metin çevirisinde yine Paul Gautier'in kısaltılmış metnini kullandık. Yunanca orijinal metinde kutsal kitaptan fazlaca alıntı olduğu için bu kısımların çevirisi gerek görülmemiştir. [ç.n]

büyüktür ve kolay erişilebilir değildir. Elimden geldiğince, sana verebileceğim en iyi hediyeyi sunmayı öneriyorum. Peki nedir o? Ben peygamberlerin kitaplarından ve Davut'un ilahilerinden Lafsız Enkarnasyonunu ve O'nun doğumundan göğe yükselişine, kavgasına ve şeytana karşı kazandığı zafere kadar dünyevî yaşamının bölümlerini anlatan her şeyi seçtim, zira bizi köleliğimizden kurtardı ve bizi ilkinden daha üstün bir haysiyetle yeniden yarattı. Gerçekten de, yaratıcımızın bizim lehimize savaşa girmesi gerekiyordu.

4. [**Enkarnasyonun Gizemi**] Çok şanlı dostum, bunu aşırı nezaketten dolayı büyük bir zayıflık olarak telakki etme ve bu konuda yargıda bulunarak bir hata yapma. Şüphesiz ki, uçsuz bucaksız ve ruhsuz güneş bir elin avucunda tutulamaz. Ancak tüm canlıların üstünde olan Tanrı, ruhlarımızda yaşama gücüne maliktir. İçimizdeki varlığı azalır, haklı olarak korkarsın. Ancak, her yerde olduğuna ve onun dışında hiçbir şey olmadığına göre, neden bir bedene sahip olduğunu görmekten korkuyorsun? Babayla bir aradayken mükemmel bir insan oldu ve hep aynıydı.

5. [**Hristiyanlık Dininin İki Yönü**] Bu, amacımızın ötesine geçecek uzun bir açıklamanın konusu olabilir; lakin bizim gayemiz, Enkarnasyon çok eski olmasa da, Baba'nın bu konudaki iradesinin ebedi olduğunu sana göstermektir. Dinimiz, biri çoğundan gizli, diğeri herkes tarafından görülebilen iki yönü vardır. İlki, arınmış ruhlar için hemen parlar ve hatta bazı insanlar kendinden geçerek cennete götürülmüş ve orada İsa'nın beden aldığı ruhun gözleriyle görmüşlerdir. İşte bu sana açıklanamayan gizli yönüdür. Diğer yönü, gücünü peygamberlerden ve Musa'dan alır ve en şaşırtıcı olanı, bazı Yunan filozoflarının, Tanrı'nın peygamberlik ruhuyla dolu olduğunu ve Yunan kahinlerinin Tanrı'yı Enkarne Lafsı olarak adlandırdığını önceden bilmeleri ve Lafsın gelişini tahmin etmeleridir. Sana iyilik olsun diye bunlardan bazılarını peygamberlerin metinlerine ekledim, lakin daha da büyük olanı atlayacağım, yani Mesih'in şehitlerinin bedenleri tarafından gerçekleştirilen ve böylece, bilhassa çarınca gerildiği zaman, iki tabiatının birliğini ortaya koyan ilahi Lafs tarafından gerçekleştirilen mucizeleri kastediyorum.

6. [**Tanıklar: Davut ve Diğer Peygamberler**] Ancak şimdi peygamberlik şahitlerinin açıklamasına başlayalım. Mezmurlar ve özdeyişler adını verdiği peygamberlik metinlerini ayetlere koyan peygamber ve kral Davut, mezmurlarından birinde Tanrı'nın Oğulunun insan olacağını ve bir komponun kurbanı olacağını bildirir. Oğul'a her kim hakaret ederse, Baba'ya hakaret ettiğini söyler. Ayrıca İsa'nın insani doğumunu da beyan eder. Oğul'un bir rahimden olduğu gibi Ebedi Baba'dan çıktığına inanmayın: nesil terimi mecazi anlamda kabul edilmelidir ve Baba ile Oğul arasındaki yaş farkını düşünmemeliyiz, zira onlar birlikte ve ebedidirler. Mezmur 131'deki aynı kral-peygamber hâlâ Mesih'i Tanrı'nın oğlu olarak adlandırıyor ve hatta doğacağı yerin adını bile veriyor: Ephrath, yani Beytullahim.

Peygamber Amos, Mesih'i enkarne Tanrı olarak adlandırır ve peygamber Abbakum, Baba ve Oğul'un insanların kurtuluşuna katılmasını sağlar. Peygamber Yeremya ve Kralların ilk kitabı da Mesih'in gelişini duyurur. Kral Davut'a gelince, o hâlâ Baba'nın sevdiği kişinin ilahiliğinde ve Mesih'in meshedilmesinin çok özel yapısında ısrar eder.

7. [**Teslisi Bildirme**] Yüce dostum, Kutsal Teslis'imizin uzun zaman önce ilan edildiğini anlamak için hâlâ ilahi Ruh hakkında bilgi sahibi olmak istiyor musun? Peygamber Yeşeya'ya, kral Davut'a, halefi olarak Musa'ya, adını İsa olarak değiştirdiği Nus'a, Kurtarıcımızın sureti olan Başrahip İsa'dan söz eden peygamber Zekeriya'ya ve Oğul'u Tanrı'nın bilgeliği ve gücü olarak adlandıran bilge Süleyman'a kulak ver.

8. [Üç Kişide Tek Bir Tanrı] Sana peygamberlerin sıklıkla bir Tanrı'dan değil, iki veya üç Tanrı'dan bahsettiklerini göstereceğim. Örneğin, Davud Mezmur 109'a şöyle başlar: Rab, Rabbime dedi. Ama şirke girdiğimize inanma, zira biz üç kişide tek bir Tanrı'ya tapıyoruz. Üstelik farklı tanrılara inanmakla suçlanmaktan korkan basit ve eğitimsiz beyinleri rahatsız eden bir iddia. Sana *monad*¹⁰, *triad*¹¹ ve *dyade*'den¹² bahsederek bu konuda uzun uzadıya konuşabilirim. Bu aynı zamanda, yaratıcısının suretinde olan ve *bizi*, *logos* ve *pneuma*'yı içeren ruhumuzun durumu ve doğası gereği bir olan, ancak üç özelliğe sahip olan güneş durumu için de geçerlidir. Bu üçlünün birliği, üç kişi arasındaki mükemmel uyumda yatar.

9. [Kutsal Kitaplardan Tanıklar] Ne büyük bir mucizeyi küçümsüyorsun, yüce dostum. Pek çok kişi imanımızı bilgilili insanlarla yapılan görüşmelerin sonucu olarak bilmez: Hristiyanların bir Baba, bir Oğul ve bir Ruh ilan ettiklerini duyunca bize müşrik muamelesi yapıyorlar. Şimdi üç kişide tek bir Tanrı öğretiyoruz. Kutsal metinlerdeki tanıklıklara geri dönelim. Yeşaya peygamber, Tanrı'nın Tanrı'da olduğunu bilir ve peygamber Davut, evreni yaratan Tanrı Lafsı'ndan söz eder. Yeşaya çok açık bir şekilde iki Rab'bi itiraf ediyor. Musa, Baba'yı melek olmayan başka bir ilahi kişiyle sohbet ettirir ve yine İbrahim'in üç konuk aldığını ancak yalnızca birini selamladığını gösterir. Hoşea, Amos, Abdiou ve Zekeriya de bize Tanrı'nın Oğlu'nun eylemlerinden bahsediyor. . .

4. Psellos'un Mektubu'nun Değerlendirilmesi

Psellos tarafından yazılan bu dini mektubun doğuda hangi lidere yazıldığını anlamak biraz zordur, zira müellif hem kendi imparatorunu hem de karşı tarafın sultanını yazmayı ihmal etmiştir. Dönemin güçlerini düşünürsek karşımıza üç ihtimal çıkabilir: bunlar ilk olarak Fâtîmîlerin lideri El-Müntensir Billâh, Abbâsîlerin Halifesi Kâim Bi-Emrillah veya Muktađî ve Selçukluların sultanları Tuğrul Bey, Alp Arslan veya Melikşah olabilir. Psellos'un devlet içinde etkin olduğu dönemi ve coğrafi yakınlığı düşünürsek burada odaklanacağımız devlet Büyük Selçuklular olması gerekir. Zira Abbasiler etkinlik olarak 1055'ten itibaren Selçukluların koruması altındaydı. Fâtîmîler ise Bizans coğrafyasına diğerlerine nazaran daha uzak olduğu için metinde geçen Hristiyan halka karşı ihsanları sağlayacak bir konumda değildi.

Bu açıdan bakarsak mektubun Büyük Selçuklulara gönderildiği akla daha yatkın görünmektedir. Diğer bir soruysa mektubun hangi Büyük Selçuklu hükümdarına gönderildiğidir. Sultan ünvanını Büyük Selçuklularda ilk olarak Tuğrul Bey kullanmıştır (Turan, 2011: 135). Ancak Tuğrul Bey'in Anadolu'daki hareketleri ve Psellos'un devlet içindeki konumu mektubun ona yazılma ihtimalini zayıf kılmaktadır. Keza aynı durum Tuğrul Bey'in halefi Alpaslan'da da görülür. Zira Alpaslan ile dönemdaş olan Romanos Diogenes döneminde Psellos pek gözde bir adam değildi ve mektubu bu dönemde de yazması pek olası gözükmemektedir. Alpaslan'ın Anadolu'daki faaliyetleri ne yazık ki kısa sürmüştür, çünkü 1071 Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre sonra ölmüştü. Psellos'un metinde tarif ettiği kişiye en uygun mizaçlı kişi Sultan Melikşah'tır. Zira Psellos'un sultanı tasvirindeki Hristiyan dinine karşı nezaketi, merakı ve hoşgörüsü Melikşah'a uymaktadır. Melikşah ile ilgili bilgi veren kaynaklara, özellikle Hristiyan/Ermeni kaynaklarına,

---

¹⁰ Monad terimi antik Yunanca *μονάς* (monas) 'birlik' ve *μόνος* (monos) 'tek başına' anlamına gelen, kozmik felsefelerde ve kozmogonide en temel veya esas bir töze atıfta bulunmak için kullanılan bir tabirdir. Bu açıdan monad Yüce Varlık, Tanrısallık ya da her şeyin bütünlüğüdür.

¹¹ Dini bağlamda triad, genellikle önem ve benzer rollere göre üç tanrının sınıflandırılması anlamına gelir. Tanrının bu üç biçimi genellikle aynı varlık veya Teslis veyahut Üç Tanrı olduğu gibi tek bir tanrının farklı yönleri olarak kabul edilmez.

¹² Dyade terimi antik Yunanca *δυάς* (duás) yani 'çift' anlamına gelen, felsefede iki unsurdan oluşan varlıktır. Bu kavram ötekilik ilkesini ima ettiği için monad teriminin karşıtıdır.

baktığımızda da bu nezaket ve hoşgörüyü görürüz. İlk olarak Urfalı Mateos'a bakacak olursak Melikşah hakkında verdiği bilgiler çok dikkate değerdir. "Aynı yılda İranlıların cihangir sultanı Melikşah, Askanaz milletinden müteşekkil büyük bir orduyla beraber Roma memleketini zapt etmek üzere Garba doğru yürüdü. *Sultanın yüreği, Hristiyanlara karşı şefkatle dolu idi. O, geçtiği memleketlerin halkına bir baba gözü ile bakıyordu. O, böylelikle hiç muharebe yapmadan birçok eyalet ve şehirlere hâkim oldu... Aynı yıl herkesin babası ve bütün inşalara karşı merhametli ve hüsniyet sahibi bir zat olan büyük sultan Melikşah öldü. O, Bağdat şehri içinde Semerkant sultanının kızı olan karısı tarafından ihanetle öldürülmüştür. O, bu muhterem zata zehir içirdi ve bu en büyük hükümdarın canına kıydı. Melikşah'ın ölümü, bütün dünyayı büyük bir matem içine düşürdü"* (Mateos, 2000: 171-178).

Mateos'un kroniğinin bir özeti olan Başkumandan Simbat'ta ise Melikşah şu şekilde anılmaktadır: "Melikşah iyi bir adamdı ve *Hristiyanlara karşı hoşgörülüydü. Ata tahtına [oturmaya] geldi ve Ermeni ülkesiyle barış yaptı... Ermeni takviminin 535. [1086] yılında, dinsiz Philaretos cihan fatihi Sultan Melikşah'a, Hristiyan müminlere karşı iyi davranılmasını istemek için egemenliğini kabul etmeye gitti. [Philaretos], kendi yerine prensi Parakamos'u bıraktı. Sonra Philaretos'un Barsama adlı prenslerinden biri dostlarıyla kötü bir tasarıyı gizlice hazırlamışlardı: Pazar günü Urfa kalesine geldiler, Parakamos'u kilisede dua ederken buldular ve orada öldürdüler. Ahali, Parakamos'un katli nedeniyle şehrin dükü Barsama'yı öldürdüler. Sultan Melikşah bu olanları işitince, Philaretos'u orunundan azletti. [Philaretos], büsbütün bir çaresizlik içinde yalandan bağlı olduğu [Hristiyanlık] inancının, sultan tarafından yüceltildiğini düşünerek mürtet oldu. Fakat hiçbir şey onu kurtaramadı. Bilakis hem Tanrı'dan hem de insandan nefret ediyordu. Aynı yıl cihan fatihi Melikşah sayısız birlikleriyle batıya doğru harekete geçti. İlk önce Ermeni topraklarını erki altına aldı. Sonra giderek Halep, Antakya ve tüm kıyı bölgelerine hâkim oldu. *Müşfik ve merhametli bir kalbi vardı ve herkesi severdi"* (Başkumandan Simbat, 2024: 105-118).*

Başka bir Ermeni kronikçisi olan Genceli Kiragos ise Melikşah hakkında şunları söylemektedir: "Alp Arslan'dan sonra, Melikşah adlı talihli oğlu erki ele aldı. Babasının kötü uygulamalarını takip etmedi, bilakis *iyi şeyler düşünerek, tüm tebaası için, bilhassa da Ermeniler için iyi şeyler yaptı. Zeki olduğu için, babasının, yaşayan insanların barışına düşmanca olan anlayışlarını kınadı, [babasını bir insan olarak kabul ederek] kan dökme ve yağmacılıkla çılına döndü. Fakat oğlu her şeyi akıllıca ve iyi niyetli bir politika ile düzene koydu. Bunları yaptı ve birçok kraldan daha ihtiyatlıydı, herkesi önemsiyordu, [insanların] birbirlerine adil davranmasını, kimsenin tecavüz edilmekten endişe etmemesini ve kimsenin gururla övünmemesini önemsiyordu. Cömert ve geniş görüşlüydü ve fiziksel olarak krallığa layıktı. Kısa sürede tüm dünyayı savaşla veya zorbalıkla değil, barış ve sevgiyle boyunduruk altına aldı. Böylece iyi bir üne sahip olarak yirmi yıl hüküm sürdü, karısının zehirlemesiyle öldü"* (Kiragos Gandzaketsi, 1986: 36).

Bir başka önemli Ermeni kronikçisi olan Stephanos Orbelian ise Melikşah hakkında şöyle demektedir: "Bu dönemde Taciklerin [Selçuklular] hükümdarlığı büyümüş, güçlenmiş ve tüm topraklar fethedilmiş ve onlara vergi olarak verilmişti. Bu nedenle, Sisakan topraklarımızdaki birçok bölge yerli yöneticilerinin elinden alınmıştı. Sultanlık tahtında oturan, Senekerim'i krallık onuruna yücelten, *hayırsever ve barışsever bir adam olan Melikşah'tı. [Senekerim], Baghk' Hanedanı içinde kral olarak ve tüm sınırlarını genişleterek dikkate değer bir ihtişamla hüküm sürdü. Uzun yıllar krallığı yönetti ve Sultan Melikşah'ın Ermeni Takvimi'ne göre 541'de (MS. 1092) ölümüne kadar ılımlı ve barışçıl bir hayat sürdü. Sonra bu barış bozulmaya başladı ve topraklarımızın tüm yapısı bozuldu..."* (Step'annos Orbelean, 2015: 167).

Mektubun Selçuklu Sultanı Melikşah'a yazıldığı tahminimiz Ermeni kaynaklarınca da desteklendikten sonra, tek bir sorun kalmaktadır: mektup hangi tarih aralığında yazılmış olabilir? Burada önemli birkaç nokta üzerinde durmalıyız. Öncelikle yukarıda da belirttiğimiz gibi Psellos'un devlet içinde etkin olduğu dönemi göz önünde bulundurmalıyız. Bu tarih aralığını 1071 ila 1078 yıllarında aramalıyız, zira bu tarih

aralığında Mikhael Doukas'ın devletin başındaydı. Paul Gautier, kendi çalışmasında Psellos'un mektubu Mikhael Doukas erkinin ilk zamanlarında gönderdiğini belirtir ve bu konuda bazı argümanlar öne sürer (Gautier, 1977: 75). Mikhael Doukas döneminde Roussel de Bailleul Anadolu'da kendi yönetimini ilan etmiş ve Bizans erkini tanımamıştır. Aleksios Komnenos Bailleul ile başa çıkmak için Büyük Selçuklu komutanlarından olan Tutuş ile iletişime geçmiştir. Aleksios'un Tutuş'u ikna etmesindeki en önemli faktörü ise Anna Komnene bize şu şekilde açıklar: "Senin Sultan'ın ve benim Basileios'um birbirinin iki dostudur" [φίλοι μὲν ἄμφω ἀλλήλοις ὁ τε σὸς σουλτάνος καὶ ἐμὸς βασιλεύς.] (Anne Comnène, 1937: 11-12). Aynı bilgiyi önemli Bizans kaynaklarından olan Bryennos da tekrarlar: "Dostum, Romalıların Basileios'u ve Sultan dosttur, Oursel [Roussel de Bailleul] ise her ikisinin de hasmıdır, zira hem Roma topraklarını talan eder, hem de Türklere saldırır..." [Φίλοι μὲν, λέγων, ὦ τάν, ὁ τε βασιλεύς Ῥωμαίων καὶ ὁ σουλτάνος, ὁ δὲ Οὐρσέλιος ἀμφοῖν ὑπάρχει ἐχθρός· σίνεται μὲν γὰρ τὰ Ῥωμαίων, ἐπιτίθεται δὲ καὶ τοῖς Τούρκοις...] (Nicéphore Bryennio, 1975: 187). Bu bilgilere bakıldığı zaman Bizans sarayı ile Selçuklu sarayı arasında sıkı bir iletişim olduğu anlaşılabilir. Sultan Alp Arslan'ın ölümünden sonra Selçuklular ile iyi ilişkiler kurmanın Bizans siyaseti için iyi olacağı Bizans tarafından da anlaşılmıştır. Bizans'ın bu dönemde Norman lideri Robert Guiscard ile de ittifak arayışı Malazgirt Savaşı'ndan sonraki devlet psikolojisini bize net bir şekilde göstermektedir. İmparatorluğun zayıflığı Bizans'ın kendisini güçlü müttefikler edinmeye yöneltti. Bu olayların yaşandığı dönem genel olarak 1073-74 yılları arasında olduğu için Psellos'un bu mektubunun da bu tarihler arasında gönderilmesi muhtemeldir.

5. Sonuç

Psellos XI. yüzyıl Bizans dünyası için hem siyasi hem de ilmi yönden en önemli insanlardan birisidir. Bu yüzyıl içinde imparatorluk tarihinin en büyük değişimini yaşadı. Türkler Roma'nın ana yurdunu ele geçirdiği gibi bu diyar üzerindeki Hristiyan ahalinin de koruyucusu oldu ve Hristiyanlık Türkler karşısında yeniden konumlanmak zorunda kaldı. Psellos da bu durum karşısında hem devleti hem de dini adına bir şeyler yapma zorunluluğu hissederek Doğu'nun en kudretli lideri olan Melikşah'a bu mektubu gönderdi. Mektup Hristiyanlığın tanımını ve tasvirini yaparken aynı zamanda imparatora dininin hakikatini kanıtlamaya çalışır, zira İslam inancına göre Hristiyanlığın Tanrı anlayışı ve İncil'deki bilgiler yanlış ve tahrif edilmiştir. Psellos ise İslam'daki bu kesin reddin Sultan Melikşah'ta olmadığını, onun diğer dinlere karşı saygılı olduğunu ve bundan dolayı sultanın mensup olduğu kültür dairesindeki kişilerden daha üstün olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Psellos mektubunda sultanın Bizanslı elçileri kabul ederek kendi meclislerinde konuştuklarını da mektubunda bize bildirir. Ancak karşılıklı olarak bu görüşmelere dair ne bir mektup ne de başka türlü bir belge elimizde mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında Psellos'un bu mektubu büyük bir önem arz etmektedir.

Nihai olarak bu mektubun sonucuna baktığımızda şu neticeye varılabiliriz: Psellos devletin doğudaki güvenliği için Hristiyanlara karşı hoşgörülü olan bir lider olan Sultan Melikşah'a Hristiyanlık dini üzerinden bir methiye ve bir dini tanıtım metni yapmıştır ve bu sayede sultanın desteğini kazanmak istemiştir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynaklar

- Anne Comnène, *Alexiade*, c.I, çev: Bernard Leib, Paris: Les Belles Lettres, 1937.
- Başkumandan Simbat, *Bir Ermeni Komutanın Kaleminden Ermeniler*, çev: Engin Öztürk, İstanbul: Sarmal, 2024.
- Gautier Paul, *Lettre au sultan Malik-shah rédigée par Michel Psellos*, *Revue des études byzantines*, S. 35, 1977.
- Gautier Paul, "Deux Manuscrits Pselliens: Le Parisinus Graecus 1182 et le Laurentianus Graecus 57-40", *Revue des études byzantines*, 1986, 44.
- Herbermann Charles George, *The Catholic encyclopedia*, c.12, New York: The Encyclopedia Press, 1907.
- Kaldellis Anthony, *Mother and Sons, Fathers and Daughters: The Byzantine Family of Michael Psellos*, Indiana: University of Notre Dame Press, 2006.
- Kazhdan Alexander, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c.I, Oxford University Press, 1991.
- Kirakos Gandzakets'i's *History of the Armenians*, çev: Robert Bedrosian, New York, 1986.
- Jeferry Arthur, "Ghevond's Text of the Correspondence between 'Umar II and Leo III", *The Harvard Theological Review*, vol.37, No.4 (Ekim, 1944).
- Joannou Perikles, "Psellos et le monastère 'Tà Nαρσοῦ'", *Byzantinische Zeitschrift*, 1951, 44.
- Neville Leonora, *Bizans Tarhiçileri ve Tarih Yazımı Rehberi*, çev: Süha Konuk, İstanbul: Selenge, 2021.
- Nicéphore Bryennio, *Histoire*, çev: Paul Gautier, Bruxelles: Byzantion, 1975.
- Öztürk Engin, *Bizans-Ermeni İlişkileri (VII-XIII. Yüzyıllar)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, 2022.
- Polemis Ioannes, "When did Psellos die?" *Byzantinische Zeitschrift*, 1965, 58.
- Step'annos Orbelean's *History of the State of Sisakan*, çev: Robert Bedrosian, Long Branch, 2015.
- The Chronographia of Michael Psellus*, çev: E.R.A. Sewter, London, 1953.
- Turan Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, b.14, İstanbul: Ötüken, 2011.
- Urfalı Mateos *Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev: Hrant D. Andreevyan, Ankara: TTK, 2000.